

ELSA ERHO

Konsuli Brennerin jälkikesä

V. A. Koskenniemen ainoa romaani

V. A. Koskenniemen esikoiskokoelman huomiota herättänyt meikäläisessä runoudessa uusi piirre oli sen urbaanisuus, ja vaikka kaupunki hänen lyriikassaan vähitellen väistyi, se kuitenkin askarrutti hänen mieltään monella tavalla. Hänen ulkomaanmatkoiltaan kirjoittamansa kuvaukset ovat yleensä kaupungeista. Jo ensimmäinen niistä, *Kevätilta Quartier Latinissa* (1912), osoittaa, ettei hänelle riittänyt tutustuminen Pariisin nähtävyyksiin, vaan että hän haki kaupungin ominta olemusta, sen henkeä. Hänen urbaaninen mielenkiintonsa tulee näkyviin siitakin, että kokoelmaansa *Runon kaupunkveja* (1914) hän sijoitti Helsingin siksi, ettei meillä vielä ollut "todellista Helsingin runoelmaa, romaania tai eeposta, jossa tämä pohjoinen pääkaupunki eläisi kokonaisuudessaan kaikkine niine ominaisuuksineen, joita luonto, rotu ja kulttuuri ovat sille määränneet" (*Kootut teokset* V, 93). Helsingin runoilijan viipymiseen hän näki pääasiassa kaksi syytä. Toinen oli kaupungin nuoruus, sillä "runous tarvitsee edelläkäynyttä kulttuuria, laskeutuneita muotoja, voidakseen koteutua jollakin paikkakunnalla" (V, 94), toinen sen pienuus, sillä "pienessä yhteiskunnassa, jossa kaikkien nk. edustavien henkilöiden elämä tapahtuu kuin tarjottimella, kirjailijajoutuu luovimaan lukijainsa edessä: toiselta puolen häntä uhkaa vaara, että lukija alkaa nimittää kertomuksen henkilöitä niiden todellisilla nimillä, toiselta puolen — jos kirjailija on käyttänyt mielikuvitustaan — lukija pitää koko juttua uskomattomana, epätodellisena" (V, 95). Esseen innostunut sävy ja usko, että jo piankin saataisiin jatkuvasti kasvavan ja samalla vanhenevan Helsingin "autenttinen" romaani, todistavat asian tärkeyttä kirjoittajalle, joka vastikään oli käynyt Gustav Frenssenin Blankenesessa, *Eugenie*

Grandet'n Saumurissa ja Grillparzerin Wienissä. Jopa tuntee houkutusta epäillä, että ehkä hänen omassa mielessään käväisi ajatus ryhtyä yrittämään pääkaupungin eeposta, johon sopivia aiheita hän luettelee kosolti.

Helsingin runoilijaa Koskenniemestä ei tullut, mutta kaksi vuotta myöhemmin ilmestyi häneltä proosateos *Konsuli Brennerin jälkikesä*.

Lauri Viljasen elämäkertateoksen mukaan Koskenniemi kirjoitti maaliskuun 5:ntenä kustantajalleen, että hänen silmiensä edessä väikkyi kolme kirjaa: arvostelukokoelma, romaani (tai pitempi novelli) ja runokokoelma, ja kertoi aikeistaan lähemmin mm.: ”Romaanini t. novellini *in spe* on alkuaan ollut suunniteltu eepilliseksi runoksi, mutta kun olen, ainakin toistaiseksi, jonkun verran kadottanut uskoani tähän runolajiin, olen turvautunut proosaan. Syksyksi koetan sen saada käsistäni.”¹ Viljanenkaan ei tiedä, mikä tuon eepillisen runon konseptio oli, mutta arvelee senkin liittyneen Ouluun.² Mielenkiintoista on, että samoihin aikoihin tämän kirjeen kanssa — maaliskuun 19:ntenä ja huhtikuun 2:sena — oli Uudesta Suomettaresta luettavissa Koskenniemen artikkeli ”Nykyhetken kertomakirjallisuudesta. Puolesta ja vastaan”, joka arvosteli ankarasti pikkurealistista, kuvailevaa romaania. Sen hän sijoitti päättämään *Kirjoja ja kirjailijoita*-kokoelman (VI, 162—172), joka ilmestyi sekini syksyllä 1916. Sekä ”Helsinki”-esseellään että tällä arvostelulla hän oli tavallaan antanut julkisen haasteen myös itselleen romaanin kirjoittajana.

Konsuli Brennerin jälkikesän hahmottuessa tekijänsä fantasiassa oli ensimmäistä maailmansotaa käyty lähes kaksi vuotta. Saattaisi ajatella, että Koskenniemi olisi tuntenut halua paeta oman aikansa järkytyksistä lapsuuden idylliin. Romaanissa onkin eräitä yksityiskohtia, jotka löydämme *Onnen antimien* sivuilta: Brennerin talon naiset hoitavat hämmästyttävän tuloksellisesti kukkia kuten runoilijankin äiti, Saaren Katri on samanlainen paperinuketaitelija kuin muistelmateoksen Mathilda-täti; kaupungin nuoret tekevät rekiretkiä maalaistaloihin, koulujen alaluokkalaiset järjestävät lu-

¹ V. A. Koskenniemi. *Hänen elämänsä ja hänen runoutensa*. Porvoo 1935, s. 143 seur.

² Sama, s. 148.

mitappeluja, ja kautta koko talven käydään herraspoikien ja katu-
poikien kesken sissisotaa, ”osaksi lumella, osaksi jääpalasilla, osaksi
vieläkin arvottomammilla heittoesineillä”; reenjalakset laulavat ja
kulkusten helinä soi kaduilla ja kaupunkiin johtavilla maanteillä;
useasti kuullaan kirkon tornikellon heleät, ikään kuin lasisen hau-
raat lyönnit tai nähdään kirkontornin kultaisine palloineen koha-
van kohti taivasta. Nämä yksityiskohdat ovat kuitenkin perifeeristä
taustaa. Brennerien Oulu ei ole idylli.

Itse kaupunkikuva on vailla yksityispiirteitä. Katumaiseman tun-
nemme Koskenniemen varhaislyriikasta ja ”Koulutiestä”: ”Matalat
talot kyyröttivät kahdenpuolen suoria pitkiä katuja. Ne seisoivat
kylki kyljessä, olivat kaikki hyvin toistensa näköisiä, sulautuivat
helposti kokonaisuuteen eivätkä tuntuneet vaativan mitään huomio-
ta yksilölliselle erikoisuudelleen.” (IV, 51). Kaupunki voi saada
ilmeensä myös katselijan mielialasta: ”Se tuntui hänestä vieraalta.
Sen köyhyys pisti sekin niin omituisesti silmään. Oli kuin pienet
matalat kolmi- ja neli-ikkunaiset hökkelit eivät olisi olleet vakinai-
siksi ihmisasunnoiksi aiottuja, vaan tilapäisiä majoja, joita oli ra-
kennettu riviin lyhyttä aikaa varten kahden lakean, meren ja ta-
sangon välillä. Talvella oli niiden elämä kääntynyt sisäänpäin, ohi-
kulkija saattoi uskoa, että niihin kätkeytyi jotain silmin havaitse-
matonta rikkautta ja onnea — kesällä ne olivat kääntäneet ulospäin
sielunsa, ja siitä loisti köyhyys ja ilottomuus.” (IV, 123).

Täyteläisempi tunnelma on niissä näkymissä, jotka avautuvat
kaupungin ulkopuolella. Esim.: ”Joen toisella puolen, lakeuden
ääressä, metsäisen taivaanrannan päällä hehkui lämpimän päivän
aurinko säteettömänä, sinipunervana. Toisella puolen uiskentelivat
heinäladot autereessa, joka hiljalleen aaltoili niiden ympärillä kuin
sinertävä meri. Lakeuteen pisti siellä täällä metsäisiä niemiä, leveä
hyvinhoidettu maantie luikerteli vainioiden välitse kuin loputon
himmeä nauha. Jonkin matkan päässä luikerteli rinnan sen kanssa
toinen nauha, välähtelevä ja hopeinen: joki, jonka leveässä suvan-
toisessa käänteessä auringon puna valui suoraan veteen. Siellä
täällä välähteli lakeuden vihreästä joku ikkunaruutu. Auringon tie-
noille alkoi muodostua kahden puolen ikäänkuin suuret punaiset
siivet, jotka vähitellen yhtyivät pitkäksi yhtämittäiseksi juovaksi yli
taivaan valcoisan puoliskon.” (IV, 101). Tämä kuvaus edeltää Her-
man Brennerin odottamatonta rakkauskohtausta Saaren Katrin

kanssa. Tyttö ilmestyy nuoren ratsastajan näkyviin veräjällä kädessään suuri kimppu suopursuja. Tuntuu siltä, että tämä kohtaus on lyyrisesti purkautunut runoon "Suviyössä", joka ilmestyi *Ajassa* "Juhannuslaulujen" sikermässä 1916.

Konsuli Brennerin koti on meren rannalla, ja maisemissa merellä on tärkeä osuus. Kuten kauan aikaa lyriikassaan Koskenniemi romanissaan tarjoaa meren elämyksen rannalta katsoen: "Jasmiinit lemusivat kosteassa illassa. Aaltojen yksikantainen, väsynyt loiskina toistuili rantakiviä vastaan. Jonkun yksinäisen lokin siivet välähtivät ilmassa." (IV, 16). "Klara seiso i kaidepuuta vasten ja hänen silmänsä viipyivät maisemassa, joka aukeni puiden lomitse. Meri oli jo melkein tyyni ja lahden molemmin puolin kaartuvat havumetsää kasvavat niemekkeet kuvastelivat veteen vakavaa, hiljaista varjokuyaansa. Regina muistutti redillä kokoonkäärittyine purjeineen satulintua, joka on kätkenyt siipiensä loiston ja valmistautuu lepoon. Lähempänä rantaa oli ankkurissa pienempi purjealus. Sieltä kuului viulun sorahtava, surumielinen soitto. Klara ei tuntenut säveltä, se oli varmaan joku kansanlaulu." (IV, 20). Melankolinen tunnelma, jonka vasta Suomeen saapunut Klara kokee, saa hänet hetkeksi koti-ikävän valtaan. "Blankenese"-esseessään Koskenniemi oli kirjoittanut: "Satunnaisen puhetoverini nuoren alaksalaisen perämiehen kielessä on siinäkin jotain, mikä tuo mieleen pohjoisen koti-seutuni naapurimurteen, ja minä muistan, että Pohjanmeren ja Itämeren aallot tapaavat toisensa Skagerakissa ja Kattegatissa. Niille, jotka ovat lapsuudesta saakka tottuneet katsomaan ulapalle, on meri yhdistävä eikä erottava elementti." (V, 57). Klaralle käy samoin: "Mutta silmätessään kauemmas, missä hopeinen ulappa kiils i lahden aukeamasta silmäkantamattomiin, hän muisti meren ja hänen tuli taas turvallinen ja hyvä olla. Olihan meri sama, joka hiveli hänenkin kotinsa rantoja. Siitä oli isänkin kanssa ollut niin usein puhetta. Ja tuossa, kun hän kohotti silmänsä, hän näki ensimmäisen vaalean tähden kuin pienen kultaisen pilvensirpaleen iltataivaalla. Tähdet — niin nekin olivat täällä samat." (IV, 20).

Vaikuttavin ja todistusvoimaisin paikallinen piirre ovat kosket, kaupungin todellinen genius. Otto Brenner muistelee kerran kuullessaan niiden kumean äänen, että "eräs kaupungin runoilijoista oli sanonut näiden koskien seuraavan läpi elämän jokaista tämänseutulaista, minne ikinä hän maailmassa joutuikin" (IV, 32); eräässä

juhlapuheessaan Koskenniemi vetosi samaan runoilijan — Topeliuksen — lausumaan (III, 183). Romaanissa koskien kohina soi ensimmäisestä illasta alkaen: ”Hiljaisuuden kasvaessa heidän ympärillään alkoi kuulua yhä selvemmin ja selvemmin yhtämittäinen pauhina, jonka jatkuvassa yksitoikkoisessa äänessä saattoi erottaa kokonaisen ryöpyn eri säveliä, ikään kuin kaukainen salattu orkesteri olisi soittanut jotain yhdistettyä sävelmää, jolta etäisyys oli vienyt melodian.” (IV, 20 seur.). Klaralle kerrotaan, että kosket ovat ”kohtalon ääni”, ja sitä ääntä hän sitten kuunteleekin. Mutta romaani on pakenut sen myös sanoiksi, missä tekijän omat ajatukset purkautuvat toisiaan seuraavien hyökkäysten tavoin: ”Kestää, kestää — kestää tai kuolla, ei horjua, ei olla heikko! Niin se hänestä tuntui sanovan. — — — Se puhui levosta, joka tulee kerran kaikkien osalle, rauhasta, jota ei mikään häiritse, joka on syvempi kuin uni. Niin se soitti samalla kertaa elämää ja kuolemaa, taistelua ja rauhaa, oli kuin se olisi tahtonut kieltää kaiken ihmissurun ja tuskan, kaiken yksilöllisen olemassaolon, tukahduttaa syöksyviin, rientäviin, kohiseviin hyökäyhiin kaikki sydämen pyyteet, hukuttaa ne niihin, viedä ne mukanaan mereen, äärettömyyteen, päämäärään, missä kaikki on yhtä. Se ei tunnustanut aikaa, kuolleet ja syntymättömät olivat sille yhtä todellisia kuin elävät, jokainen hetki oli sille toisensa kaltainen, rengas loppumattomassa sarjassa, surut eivät olleet sille suruja eivätkä ilot iloja. Kestää, kestää — kestää tai kuolla, niin se lauloi, ensin uhittelevasti ja käskevästi, sitten lempeästi ja lohduttavasti, vihdoin tyynesti ja kylmästi, tunteettomasti ja ilman vaihtelua. Kestää, kestää — kestää tai kuolla...” (IV, 94) Samat ajatukset Koskenniemi on osittain samoin sanoinkin esittänyt *Onnen antimissa* (IV, 293).

Koskenniemi itse oli kasvanut virkamieskodissa, joka isän kuoleman takia sai kamppailla taloudellisissa vaikeuksissa. Hänen romaaninsa henkilöt kuuluvat kaupungin rahaylimystöön. Lauri Viljanen sanoo sitä sosiaalista elämänmuotoa, jolle *Konsuli Brennerin jälkikesä* tekee kunniaa, romaanin kirjoittajalle sisäisesti vieraaksi.³ Pelkästään fantasian varassa Brennerien maailma ei kuitenkaan ole syntynyt. Arvostellessaan Erik Kihlmanin *Mikael Lybeckiä* 1932 Koskenniemi vetosi omiin kokemuksiinsa: ”Näiden rivien kirjoittaja,

³ Sama, s. 150.

joka oli vuosisadan alussa, viimeisenä lyseolaiskesänään, kotiopettajana eräässä Uudenkaarlepyyn perheessä ja jolle silloin tarjoutui tilaisuus tutustua paikallisen kirjallisen kuuluisuuden lapsuudenympäristöön, voi puolestaan todistaa että tri Kihlmanin kuvaus on yhtä sattuva kuin elävä. Kuinka intensiivinen olikaan sen patriarkallisen idyllin tunnelma, joka väikkyi raatimies Lybeckin komean kotitalon yllä pikkukaupungin laidassa, merelle kääntyneine pitkine yksikerroksisine julkisivuineen, ja kuinka ylhäinen olikaan vaikutelma hänen huvilastaan Uudenkaarlepyyn saaristossa, missä hakatuista kivistä laskettu huvilaranta oli jotakin varsin epätavallista ja yllättävää! Mutta taloudellinen hyvinvointi ei ollut ehkä sittenkään määräävin vaikutelma Lybeckin kodista ja henkisestä ilmapiiiristä. Eräänlainen porvarillinen hienostus, joka sulki piiriinsä myöskin kirjalliset harrastukset — olivathan raatimies Lybeck, kirjailijan isä, ja Z. Topelius olleet langoksia — tuntui yhtä luonteenomaiselta tälle pikkukaupungin patriisikodille.” (VIII, 123). Samasta kotiopettajakesästä kertoo *Onnen antimet*: ”Niin jouduin elämään puoli kolmatta kuukautta minulle entuudestaan tuntemattomassa kulttuuriympäristössä, joka sukupolvien aikana perittyjen perheominaisuuksiensa turvissa eli meren äärillä kansasta eristettyä, idyllistä elämäänsä pasianssikorttiansa, krokettipeliensä ja silkkipurjeisten veneittensä keskellä, lukien runoilijoita, jotka olivat lähteneet sen keskuudesta ja lähettäen vielä jatkuvasti piiristään ruotsalaiselle parnassolle lyyrikoita ja kertojia. Isäntäväkeni mukana vierailin puolisen päivää varakkaassa, hienostuneessa porvarillisessa runoilijankodissa, jonka päämies tosin oli matkoilla, mutta joka siitä huolimatta välitti minulle voimakkaan tunnelman, jonka sukulaishenkäyksen myöhemmin luulin tavanneeni Thomas Mannin ’Buddenbrookeissa’.” (IV, 284 seur.).⁴

Romaanin historiallinen ajankohta on jössain 1880-luvulla pää-

⁴ Aivan mahdotonta ei ole nähdä romaanin nimistössä Uudenkaarlepyyn muistumia. Kaupungin kirkon piirustaja oli asessori E. Brenner, ja hautamuistomerkeistä mainitaan mm. pormestarien Cordt ja Jakob Boehmüllerin kauniisti koristellut hautakivet. Ks. *Iso Tietosanakirja* 14, palsta 858.

Brennerien Valhalla ja Tyynelä voivat nekin säilyttää muistikuvia raatimies Lybeckin kaupunkitalosta ja Alörnin saarella olevasta kesähuvilasta. Jälkimmäisen nimi oli ensiksi Topeliuksen antama ”Lugnet eller Lustissima”. Ks. Erik Kihlman, *Mikael Lybeck. Liv och diktning*. Helsingfors 1932, s. 60.

tellen siitä, että kaupungissa väitellään rakennettavan rautatien suunnasta ja keskustellaan Ibsenin *Norasta*, josta huhuja on kulkeutunut jopa vanhojen tätien korviin ja jonka lomalla oleva ylioppilas on nähnytkin pääkaupungin teatterissa. Ilmassa tuntuu sekä taloudellisen että sosiaalisen murroskauden uhka; joku aavistaa, että rautatie käy tuhoisaksi kaupungin laivaliikenteelle ja että työväen nousu on pelättävissä. Tapahtumat liikkuvat suhteellisen vähän liikemiesyläluokan ulkopuolella, mutta kuitenkin niin paljon, että sääty-yhteiskunnan tuntu syntyy. Esim. Klara onnellisemmista oloista tulleen huomaa, miten kovaa ja ilotonta työnteko on sahallalla, ja nähdessään erään tehtaassa loukkaantuneen ja siitä katkeraksi jähmettyneen miehen alkaa ajatella, että hänkin Brennerien suvun jäsenenä on vastuussa niistä, joiden työhön sen miljoonat perustuvat. Keskusteluissa vilahtelee niitä mielipiteitä, joita Koskenniemi *Raatajan* toimittajana itsekin oli esittänyt, ja hänen myötätuntonsa yhteiskunnan kovaosaisia kohtaan on sama kuin hänen esikoiskokoelmansa runoissa ”Pikakuvia kadulta”. Vähäväkisten mukana tulee romaaniin ankeata tunnelmaa, jota omalla tavallaan lisää ylempään säädyn henkinen pysähtyneisyys.

Arvostelussaan ”Nykyhetken kertomakirjallisuudesta” Koskenniemi valitti: ”Erittely, analyysi, on lamauttanut kirjailijain kykyä tajuta kokonaisuutta, nähdä suuresti, tuntea tahdon ja toiminnan aaltoliikettä, verenkiertoa yksilössä ja yhteiskunnassa.” (VI, 169). Oman romaaninsa hän käsittääkseni on rakentanut niin, että siinä tuntuisi yksilön verenkierron vaikutus yhteiskunnan verenkiertoon. Toiminnassa kietoutuu toisiinsa kaksi juonta: vanhan, maineeltaan tahrattoman kauppahuoneen kilpailu häikäilemättömien nousukas-yrittäjien kanssa ja konsuli Otto Brennerin rakastuminen poikansa vaimoon. Tekijälle ei ole kuitenkaan ollut tärkeätä selittää kilpailun ammattimaisia yksityiskohtia, pääasiana on ollut kuvata vastakkain erilaisia ihmisiä ja varsinkin elämän kohtalomaisuutta. Brennerit ovat aina selviytyneet kilpailussa, ja kauppahuoneen suurin kukoistus puhkeaa konsulin jälkikesän innoituksesta, mutta sitä seuraa nopeasti sammuminen.

Brennerit eivät ole vain rahaylimystöä. Aikojen kuluessa suku on ehtinyt pitkälle hienostuksessa. Se näkyy jo ulkonaisestikin — Otto Brennerillä on kuten Thomas Buddenbrookilla huomiota heittävä hyvinmuodostuneet kädet —, mutta enemmän merkitsevät

tietysti korkealle kehitetty ammattitaito, jota on lisätty mm. ulkomailla, sisäinen ryhti, koeteltu kansalaiskunto — Otto Brenner on mm. porvarissäädyn edustaja valtiopäivillä — sekä arvojen tajuaaminen. Konsulin lääkärisetä, jonka usein kuullaan selittävän asioita luonnontieteellisen maailmankatsomuksen mukaisesti, sanoo heti alussa, kun nuorta Herman Brenneriä ja hänen lyypekkiläistä vaimoaan odotetaan häämätkaltaan: ”Brennerit ovat valikoivaa väkeä, liian valikoivaa. Ei kelpaa kotoiset hanhet — muualta täytyy tuoda. Riikinkanoja ja paratiisilintuja. Se on vahinko. Se on rappion merkki. Se on ensimmäisiä oireita siitä taudista, joka vie suvut kuolemaan.” (IV, 14). Kuitenkin Otto Brenner on valikoinnissaan kerran erehtynyt kohtalokkaasti. Kolmikymmenvuotiaana hän on kuunnellut enemmän oman intohimonsa kuin järkensä ääntä ja vastoin isänsä kieltoa nainut tukholmalaisen laivantarjoilijattaren, yhtä kauniin kuin petollisenkin. Kahden vuoden joka suhteessa myrskyisän avioliiton jälkeen tämä seireeni on karannut erään luutnantin kanssa ja jättänyt hänet mielettömään suruun. ”Vasta kun kulkupuheet kaupungilta alkoivat suhista hänen korvissaan, kun hän oli näkevinään ympärillään vahingoniloisia, säälliviä, ilkkuvia ja alentavasti osaaottavia kasvoja, hän oli saanut esiintymiseensä, seurusteluunsa ihmisten kanssa sen ulkonaisen kylmyyden, näennäisen välinpitämättömyyden, jota hänen haavoitettu itsetuntonsa niin kipeästi kaipasi. Mutta se kylmyyden panssari, jonka hän oli pukenut yleen maailmaa vastaan, oli vähitellen levittänyt kylmyyttään myöskin sisäänpäin, häneen itseensä, hänen sydämeensä. Hän oli tullut kovaksi ja tunnottomaksi ennen aikaansa, niin hänestä tuntui. Sairaalla kiihkolla hän oli syöksynyt liiketoimiin, ikäänkuin voittaakseen kullassa takaisin menetetyt nuoruutensa ja onnensa. Se oli ollut hänelle kuin peliä, korkeaa peliä, ja hänellä oli ollut menestystä, hän oli saanut panoksensa moninkertaisina takaisin. Mutta nuoruuttaan hän ei ollut saanut, ei onneaan...” (IV, 90).

Kevytmielinen tukholmatar on tuottanut Otto Brennerille toisenkin kärsimyksen: kalvavan epäilyksen siitä, ettei vanhan suvun nimeä kantava punatukkainen Herman ole muuta kuin ”käenpoika”. Konsuli on kuitenkin aikaa myöten tottunut pitämään itseään isänä ja tuntee vastuun pojasta, josta on tuleva kauppahuoneen perijä. Kun Herman sitten tuo Lyypekestä Klara Bröckmüllerin

taloon miniäksi, viisikymmenvuotias Otto Brenner iloitsee vapautuessaan "vanginvartijan" tehtävästä, sillä pojan pitäminen aisoissa ei ole ollut helppoa. Klaran olemus antaa hänelle uskoa siihen, että Hermanin ja kauppahuoneen tulevaisuus sittenkin voi olla valoisa.

Mutta Herman ei ole Brenner missään suhteessa. Se muuttuu konsulin vakaumukseksi, kun hän alkaa tehdä uudelleen havaintojaan. Poika kyllästyy pian kotoiseen onneensa ja lyöttäytyy juoma-veikkojen seuraan. Otto Brenner leikkii hetken ajatuksella, ettei Herman palaisikaan enää retkiltään, ja suunnittelee sellaistaakin, että ajaisi heittiön pois talostaan, merille tai tropiikkiin. Hänelle on selvinnyt, että hän rakastaa Klaraa ja että tämän tunteen Hermania kohtaan on täytynyt olla vain sääliä. Hän, joka ei pitkään aikaan ole uskonut persoonalliseen onneen, haaveksii uudesta tulevaisuudesta. Hän tuntee niin kuin "jotakin olisi hänessä vapautunut, niinkuin suuri aalto olisi hänessä läikähtynyt" (IV, 91). Nyt hän pitkästä ajasta tuntee taas vilpittömää iloa miljoonistaankin. Konsullilla on tämän jälkeen toinen ryhti, toinen katse. Miljoonat hänen käsissään rupeavat elämään, lähtevät valloitusretkilleen. "Huhuja kierteli uusista teollisuusyrityksistä, suuresta laivaveistämöstä ja ulkomaisista insinööreistä, joita oli jo kutsuttu paikalle." (IV, 129).

Maailman silmissä Otto Brennerin ja Klaran rakkaus on insesti, ja se pakottaa heidät moraaliseen kannanottoon. Klara selittää: "Jotain valoisaa on puhjennut sisässäni. Kaikki on niin toisin kuin ennen. En ole onneton, onnellinen olen... Mutta onnellinen sillä tavalla kuin se, jolle elämä on antanut kaikki mitä sillä on antaa... Sentähden tuntuu minusta, että olisi niin hyvä, kun nyt saisin mennä pois... se olisi parasta... molemmille." (IV, 140 seur.). Mutta Otto Brenner ei ymmärrä tällaista kuolemanhaavetta. Nietzschehäisen individualistin tavoin hän vakuuttaa: "Sinua pelottaa yhteiskunnan moraali, katkismus, kaikki sovinnaiset patriarkalliset opit, jotka ovat kansaa, joukkoja varten, mutta joiden kanssa meillä, sinulla ja minulla, ei ole mitään tekemistä. Meidän siveellinen tuomarimme on meissä itsessämme ja se sanoo, että meidän on lupa tulla onnellisiksi. Minä en luovu sinusta, Klara, en yhteiskunnan enkä katkismuksen nimessä. Tahdon elää. Elämä on minulle velkaa kaksikymmentä vuotta, jotka se on minulta riistänyt, minä tahdon ottaa ne takaisin korkoineen. Minä en luovu sinusta." (IV, 141). Klaran rakkaus on antanut hänen elämälleen tarkoituksen: "Se on

lahjoittanut rahoilleni sielun, se on antanut sadoille työtä, ravistanut hereille nukkuneita — minä joka olen antanut virran kuljettaa itseäni, joka olen antanut liikkeideni, toimieni hallita itseäni, hallitsen nyt niitä. — — — sinä olet kaikkien niiden uusien yritysten kohtalo, jotka olen pannut alulle. Niiden kohtalo ja minun.” (IV, 142)

Otto Brenner voittaa Klaran kuolemanajatuksen. Mutta kohtalo on heidän yläpuolellaan. Kun Hermanin viettelemän tytön isä tulee vaatimaan, että Hermanin on erottava vaimostaan ja mentävä naimisiin Katrin kanssa, kohtalo näyttää ratkaisseen pahimman ongelman. Klara kuitenkin pitää itseään syyllisenä tytön onnettomuuteen. Epätoivoissaan hän menee kosken rannalle rauhoittuakseen, mutta joutuukin siellä pelastamaan Katrin itsemurhasta ja vilustuu kuolemansairaaksi.

Klaran kuolema vaikuttaa koko kaupungin elämään. Konsuli Brennerille alkaa resignoitunut ”aseistariisuutuminen”, ja tarkoituksellisesti hän ryhtyy luovuttamaan liikeyrityksiään toisiin käsiin. Jälkikesänään hän on toteuttanut pitkäaikaisen haaveensa ja lahjoittanut kaupungille varat kirjastorakennusta ja Lumikuningattaren patsasta varten, ja kaikessa hiljaisuudessa hän on korjailut työntekijöittensä oloja tuntuvasti. Hänen vapaaehtoisesti väistyessään kilpakenkäältä valta alkaa keskittyä hänen pahimman vastustajansa Hännin viisikerroksiseen taloon. Otto Brennerille se ei merkitse enää mitään: ”Miljoonat tahtovat vaihtaa isäntää, rahoilla on tarkka vainu, ne tietävät, missä merkeissä aika elää.” (IV, 160). Uuden aikakauden varmin merkki nähdään silloin, kun konsulin kuoltua hänen fregattinsa Regina, joka kerran oli tuonut Klaran, joutuu Hännin omistukseen, saa uuden nimen Tulevaisuus ja kauniin taklauksensa sijalle savuavan höyrypiipun.

Otto Brenner on luonnollisesti romaanin keskeisin henkilö ja täyteläisimmin kuvattu. Hänen kulttuuriaristokratiansa, josta Koskenniemen oma persoona heijastuu, saa vielä lisätehoa ”käenpojan” ja kilpailijoiden taholta tulevasta vastavalaistuksesta.

Hermanin kaltaisia selkärangattomia nuorukaisia esiintyy kaikissa suvuissa joskus, mutta tämä musta lammas on joka suhteessa ei-Brenner. Hänen seurustelukielessäänkin ja puheenaheissaan tuntuu enemmän renkituvan ja kapakan kuin hienon kodin kasvatusta. Häneltä puuttuu täysin kunnianhimo, ja kauppahuoneen konttorissa

hän järkyttää, kuten Christian Buddenbrook veljensä, vanhan suvun uskollisen palvelijan kysymällä: "Meidän kesken sanoen, herra Saari, onko olemassa rehellisiäkin kauppamiehiä?" (IV, 39). Vähimmin uskottavaa romaanissa on, että Herman on voinut herättää häntä seitsemän vuotta vanhemmassa Klarassa sellaista sääliä, joka on rakkauden illuusio, mutta samoilla keinoilla, turvattomana, katuva ja epätoivoisena osanottoa etsien, hän viettelee myös nuoren Katrin.

Ensimmäinen maailmansota loi meillä uusia mahdollisuuksia kaikenlaisille taloudellisille keinotteluille, niin että konsulin kilpailijoista saattaa nähdä ajan ilmiön; Maila Talvion *Niniven lapset* oli tuore esimerkki keinottelijoiden kirjallisuudessa saamasta huomiosta. Konsuli Brennerin nousukaskilpailijoilla oli muitakin edeltäjiä, joiden kustannuksella oli helppo irvokkaasti nauraa.

Romaani alkaa vanhan Rambergin kuolemasta, joka päästi hänen miljoonansa vapaiksi ja jonka kaltaista ilonaihetta kaupunki ei ollut kokenut sen jälkeen kun Ruotsin Adolf Fredrik oli käynyt siellä vieraisa. Tämä "suoraan metsistä tullut" mies, jolle vanha patruuna Brenner oli antanut gorillan liikanimen hänen käsivarsiensa ja pelottavien hampaidensa takia, oli vailla muuta sivistystä kuin rippikoulusta saamansa lyönyt kaikki vastustajansa laudalta käytännöllisillä vaistoillaan, ihmishalveksunnallaan ja häikäilemättömyydellään. Paljon sanoo hänen elämäntyöstään se, että lesket, joiden miehet olivat aikoinaan kärsineet Rambergin taholta vääryyttä, taluttivat sunnuntaisin poikiaan tai pojanpoikiaan hänen graniittisen hautapyramidinsa ääreen "tavaillakseen peittelemättömällä vahingonilolla" siihen kultakirjaimin kaiverrettua vihattua nimeä.

Rambergin miljoonista joutui suurin osa hänen ja hänen "piikansa" aviottomalle pojalle Hännille. Jos isä oli ollut gorilla, on pojasta tullut kettu. Talonpoikia hän petkutti tarjoamalla ensin sikarin ja sitten viinarityypyn ja vihdoin "haukkumalla herroja". Kilpailijana hän on epärehellinen ja yrittää valheellisilla huhuilla horjuttaa konsulin luottoa jopa ulkomailla. Hän kärsii sosiaalisesta alemmuudestaan vielä senkin jälkeen, kun on lahjoittamalla nälkämaille sata säkkiä jauhoja — "no, tosin ei aivan ensiluokkaisia" — saanut kauppaneuvoksen tittelin. Hän yrittää lähennellä konsulia pyrkimällä yhteistoimintaan; konsulin ehdottama veljenmalja olisi varmaan hänen suurin voittonsa, mutta sitä hän saa odottaa tur-

haan. Kun hän on saanut rukkaset — ei tosin lopullisesti — ”kaupungin ainoalta grande damelta ja taiteilijattarelta” Natalia von Schmoltzilta, joka toivoo pääsevänsä konsulin talon emännäksi, hän tahtoo tietää, mikä hänessä on vikana: ”Onko minulla nenä vinossa vai onko toinen korva ylempänä toista vai onko suu väärässä paikassa vai mikä minussa on? — — — Sano montako on kauppaneuvosta koko maakunnassa, sormilla ovat luetut. Enkö ole pukeutunut niinkuin muoti käskee? — — — Vai enkö osaa käyttäytyä, enkö tiedä että haarukkaa vain sopii pistää suuhun mutta ei veistä, ei vahingossakaan. Hohoo, herra olen yhtä hyvin kuin joku toinenkin.” (IV, 132). Ja Herman antaa vastauksen: ”Sinusta, Hänni, voisi tulla lakeija, kuski, sirkustirehtööri — herraa sinusta ei tule, ei koskaan — — — Konsuli Brenner tekee mitä häntä haluttaa, eikä kukaan naura, mutta kun kauppaneuvos Hänni tekee sitäkin, mikä on kaikkein luvallisinta maailmassa, niin on hänen ympärillään irvihampaita. Konsuli Brenner ei ole ainoastaan herra vaan myöskin mies. — — — Sellaiseen sinä et pystyisi, vanavedessä kuljet aina ja jäljestäpäin tulet kuin hyeena valmiille raadolle. Tonttihuijariksi sinä pystyt ja sensemloseksi, mutta et tekemään omia aloitteita liike-elämässä. Konsuli hyödyttää ja rikastuttaa koko kaupunkia ja seutua sillä että hän panee uusia teollisuusaloja pystyyn, niin kuin nytkin tekee, mutta sinä lihotat vain omaa kukkaroasi.” (IV, 133 seur.).

Vaikka romaanin miehille ei tarvitse ajatella mitään todellisia esikuvia — Koskenniemen mukaanhan elävän elämän jäljentäminen ei olisi ollutkaan taidetta —, heissä kaikissa on todellisuuden tuntoa. Vaikeampaa romaanin on ollut saada täyttä ja merkitsevää uskottavuutta naisiin. Vanhat kodikkaat tädit, tyhjänpäiväiset seurapiirirouvat ja kanamaisesti taiteellaan keikaroiva Natalia von Schmoltz ovat välttämätöntä täytettä pikkukaupungin atmosfäärin luomiseksi. Nuoren Katrin onnettomuuden perusteltuna syynä on hänen lapsellinen uskonsa ihmisiin ja hänen turvaton asemansa, mutta hänenkin kuvansa jää ääriviivojen varaan. Vähemmän uskottavasti romaanin maailmaan on sijoittunut Klara Brockmüller, mielikuvituksen lyypekiläisen porvarissuvun jäsen Koskenniemen omien sanojen mukaan (V, 501), joka saapuu Brennerien maailmaan ”iltaruskon juovaa pitkin”, kuten Erik-tohtori kustavilaisen sirosti ilmaisee. Hänen elämäntarkoituksensa jää yhtä käsittämättömäksi

kuin niiden ulkomaisten kukkien, joita laivan painolastin mukana joskus saapuu meidänkin rannoillemme ja jotka eivät kestä napa-piirin syksyä. Runoilijan varhainen lapsuudenelämä (IV, 214) on hänen fantasiassaan tullut ihmiskohtalon symboliksi. Uudessa ympäristössään, vailla kaikkea yhteyttä entisyyteensä, Klara jää myös symboliksi.

Konsuli Brennerin jälkikesä, josta samana vuonna ilmestyi vielä toinen painos ja ruotsinnos, sai ilmestyttyään ristiriitaiset arvostelut.⁵ Myöhemmistä arvostelijoista Lauri Viljanen asettuu elämäkertateoksessaan sen suhteen pidätyväälle kannalle,⁶ Rafael Koskimiehen mielestä taas se ansaitsee tunnustusta varsinkin tyyllisenä aikaansaannoksena, mutta myös hieman luonnonmaisena ihmiskuvauksen tuotteena.⁷ Kun sitä tarkastelee näin lähes puolen vuosisadan päästä oman aikansa taustaa vasten, erottuvat sen ansiot myös erään murroskauden heijastimena. Suomenkielisessä kirjallisuudessamme sillä on yhä edelleen harvinainen sija kaupunkiromanina, jonka kulttuurikuva on syövytetty hienon ironian ase-in ja aforistisin kääntein ja jonka kritiikki pätee vieläkin.

Koskenniemen oman kehityksen kannalta tämä hänen ainoaksi jäänyt romaaniharjoitelmansa tuo paljon lisävalaistusta siihen prosessiin, mikä hänessä tapahtui nuoruuden vaihtuessa miehuusvuoksi. Siinä on paljon hänen varhaista pessimismιάän, jota kirjan syntymäaika puolestaan ruokki. Klara Brenner suree sitä, että on niin paljon kärsimyksiä, jotka voitaisiin poistaa, ja nuori Katri valittaa, että kaikki kärsivät eikä ketään voi auttaa. Otto Brennerin suusta kuulemme Koskenniemen oman vakaumuksen: "Mitä enemmän sielu kehittyy, sitä alttiimpi se on kärsimyksille."⁸ (IV, 67). Mutta *Konsuli Brennerin jälkikesä* viittaa myös eteenpäin. Sen aktiivisuudesta näkyy jo kapinointi alistuneen kohtalonuskon hirmuvaltaa vastaan, ja kokonaisuutenakin se osoittaa lähentymistä ihmiselämän reaaliin, ratkaisua vaativiin kysymyksiin.

⁵ Viljanen, s. 148.

⁶ Sama, s. 149 seur.

⁷ *Elävä kansalliskirjallisuus. Suomalaisen hengen vaihteita 1860—1940. II.* Helsinki 1946, s. 352.

⁸ Eino Kalima siteeraa erästä Koskenniemen kirjettä, jossa on mm.: "Onni' on talonpoikia ja naisia varten". *Sattumaa ja johdatusta.* Porvoo 1962, s. 233.

ELSA ERHO: *Indian Summer of Consul Brenner. The only novel by V. A. Koskenniemi*

Konsuli Brennerin jälkikesä was first published in 1916. V. A. Koskenniemi had originally planned to write an epic poem on the subject. Apparently the novel has to be connected to a previously published collection of essays *Runon kaupunkija* (Cities in Poetry) by the same author who had expressed the wish that Helsinki, like many other capital cities in the world, would receive an own poet. His novel, however, is placed in a seaside town, quite obviously his home town Oulu.

While working on the novel Koskenniemi attacked in his articles the petty realists of the day. He blamed the analytical approach of having paralyzed the ability of a writer to feel what is happening to an individual and to a whole community. His novel shows how the experiences of an individual are felt by the community as a whole. The head of an old family firm, Consul Otto Brenner, has taken good care of his business, but after having been deserted by his beautiful and treacherous wife he has withdrawn into himself and grown hard and cold. His wife has left him with a son whom he correctly doubts not to be his. The boy, Herman, differs in every respect from the patrician Brenner family, but the Consul gets used to his paternity and tries to bring up the boy as the heir to the family firm. Herman brings over a wife from Lübeck, a girl by the name of Klara Brockmüller, and the Consul begins to have faith in a better future. Herman, however, gets tired of his marriage and feels no desire to take over any business matters. The Consul realises being in love with Klara and his feelings are returned. Otto Brenner is like a man re-born. He starts business on a large scale, establishes new industrial concerns and gives new life to his whole home town. But his Indian summer is short-lived. Klara dies from exposure after having saved a girl seduced by Herman from drowning herself in the rapids.

The time of the action is placed in the late decades of the nineteenth century. It reflects a society based on class division, but a break in both material and social circumstances is on the way. The discourse gives glimpses of the same social opinions which Koskenniemi had earlier expressed in a right-wing newspaper. The locality shows a rather hazy outline. The sea-shore and the rapids are the most noticeable features. He has given place in his novel to his childhood recollections which he relates in his autobiographical work *Onnen antimet* (The Gifts of Happiness). Probably the novel also contains reminiscences from the Uusikaarlepyy archipelago, where he had spent a summer during his school years as a tutor in a well-to-do bourgeois family.

As a contrast to the patrician Consul stands a foxy upstart, the merchant Hälli, who would like to be a gentleman but can never become one. The novel contains its good share of cultural criticism, seasoned with aphorisms and irony.

Konsuli Brennerin jälkikesä was not unanimously hailed by the critics. It still has, however, its significance among our scanty novels reflecting city life

and bourgeois culture. As far as the author himself is concerned, it is very important, since it throws light on the process of his development from youth into manhood. It shows the same pessimism and submissive fatalism as his earlier lyric poetry, but also forecasts an active approach to the realistic problems of life.